

שומרי משפט-רבנים למען זכויות האדם

RABBIS FOR HUMAN RIGHTS

حَاخَامِينَ مِنْ أَجْلِ حَقُوقِ الْإِنْسَانِ

1. מאז 1997 אנו נמצאים בקשר עם עשרות משפחות פלשתיניות, המתגוררות בשטח C ובירושלים, אשר בתיהן נהרסו או עומדים בפני סכנת הריסה. הכרנו מקרוב את המשפחות ומצוקתן, כאשר הן עברו להתגורר באוהלים על-יד הריסות בתיהן. משפחות אלו, גרות בצפיפות בלתי נסבלת, כיוון שאינן מסוגלות למצוא דיור הולם או לממן אותו, ו/או אינן יכולות לבנות בית לאחר ההריסה. הכרנו משפחות שהשקיעו את כל חסכוניהן ויותר בבית, ויושבות על מזוודות ארוזות בחד מתמיד בגלל הריסה צפויה. ראינו את הטראומה של ילדים החוזרים מבית ספר ומגלים שבינם איננו עוד, ושבגדיהם וצעצועיהם מציצים מבין ההריסות. ראינו גם גברים פורצים בבכי.

אנו שואלים מדוע אם כן, אדם מוכן לסכן את כל חסכוניותו?

לא פעם, פלשתינים אפילו לא טורחים לבקש היתר בנייה מפני שהם אינם מאמינים בשלטון הכיבוש, מה גם שבמרבית המקרים, ידוע, שאין תוכנית מתאר מעודכנת ומתאימה. ועדת אור קבעה שעלינו להבין את בעיית הבנייה ה"בלתי חוקית", זאת, בהקשר של מדיניות המפלה את האוכלוסייה הערבית לרעה בכל הנוגע לקרקעות והיתרי בנייה. מהיכרות אישית, ברור לנו מאוד (דבר העולה גם מן הראיות הנלוות לחוות דעת זו) כי קיימת מדיניות פוליטית מכוונת, אשר אינה קשורה לסוגיית הביטחון או לעקרונות תכנון, שלא לאפשר לפלשתינים החיים בירושלים (או בשטח C) לבנות, פרט למקומות מוגדרים. ברוב המקרים באלה שהם כבר בנויים, גם כאשר אין עוררין על בעלותם על הקרקע וגם כאשר תיק הביטחון נקי. למרות זאת, מפקיעים קרקעות נרחבות לטובתה הבלעדית כמעט של קבוצה אחרת, התכנון ותוכניות המתאר הם מטעם, והתהליך הביורוקרטי הוא מסובך לפרט לעבור אותו. משפחה יהודית הרוצה לבנות, אינה צריכה בדרך כלל לעבור את התהליך בעצמה או אפילו לשכור את שירותיו של מי שהוא/היא, כיוון שיש קבלן העושה זאת עברה. בנוסף לכך, תהליך הפנייה לבקשת היתר בנייה עלול לעלות למשפחה פלשתינית הרבה יותר מאשר למשפחה ישראלית, מכיוון שקבלן המוציא היתר בנייה לפרויקט של יחידות דיור רבות, מחלק את ההוצאות בין משפחות רבות, ומפני שעלות החיבור למים ולביוב גבוה לעין ערוך, שכן, חלק ניכר מן השכונות הפלשתיניות מרוחקות יותר מן המוביל. כמו כן, למשפחה פלשתינית שירשה אדמות באזור לא מיועד לבנייה, אין אפשרות להחליף קרקע מפני שהקרקעות המועטות הקיימות עליהן מותר לבנות, אינן למכירה. במידה ויש קרקעות, הרי שעלותן יקרה בהרבה מן המחיר של הקרקע המשפחתית. המחירים הללו הם לרוב מעבר ליכולתן של משפחות המחפשות לקנות מלכתחילה. לבסוף, ברצוננו לציין כי קיימת הפלייה ברורה בתהליך אכיפת החוק, החל מזיהוי עבירות הבנייה ועד להריסה. למרות דו"ח מבקרת עיריית ירושלים לשנת 1999 – 2000, וההרשעות שהיו בעקבותיו, על אף שקשה להוכיח זאת, אנו משוכנעים כי עדיין הקיימת שחיתות במחלקת הפיקוח של עיריית ירושלים, שכן, זהו סוד הידוע לכל, לפיו ניתן "להעלים תיק" בעבור שוחד או נכונות להיות משתף פעולה. מתוך האמור לעיל ניתן להסיק, כי פעמים רבות, משפחה פלשתינית נאלצת לבנות את ביתה ללא היתר, על מנת לספק את הצורך הבסיסי לקורת גג לה וילדיה.

2. על מנת לנתח את הסוגיה שלהלן על בסיס המסורת היהודית, עלינו לשאול תחילה כיצד מסורת זו מתייחסת למושגים כגון: בית, יחסי שלטון - אזרח והפליה. כמו כן, עלינו לשאול האם ההתייחסות לסוגיה על פי המסורת היהודית משתנה, כאשר מדובר בבני אדם שאינם יהודים. ניתן לחלק שאלה זו לשניים: א. זכויותיהם של לא יהודים בארץ ישראל. ב. כללי התנהגות כלפי לא יהודים.

א. בית

"...ולא תתאוה בית רעך... (דברים ה; יח)." אנו רואים כי בתורה קיימת הכרה עמוקה לגבי משמעותו של המושג בית. אדם לא יוצא למלחמה (פרט למלחמת חובה), אם הוא בנה בית וטרם הספיק לגור בו. ובספר דברים אנו רואים שחל איסור להיכנס לביתו של אדם כדי לעבט עבטו כלפיו: "...כי-תשא ברעך משאת מאומה לא-תבוא אך-ביתו לעבט עבטו: בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה משה בו יוציא אליך את-העבט החוצה: ואם-איש עני הוא לא תשכב בעבטו... (דברים כ"ד: י-יב)." מכאן ניתן ללמוד כי אם חל איסור על פגיעה, כה מזערית יחסית, של חדירה אל המקום האישי של אדם, מקום המעניק לו ביטחון פסיכולוגי, הרי שעל אחת כמה וכמה חל איסור להרוס את ביתו של אדם, אלא אם יש הכרח בכך. עוד אנו לומדים שגם בסוגייה של גביית חוב כלשהו, חל איסור לקחת מאדם את צרכיו הבסיסיים, וחשוב לשמור על כבודו. (בבא מציעא קי"ג – קי"ד; רמב"ם, הלכות ערכין, מלוה ולוה שו"ע, חו"מ צ"ז, צ"ט.)

אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל-עת (תהלים קו, ג)

Happy are those who act justly, who do right at all times (Ps. 106:3)

עלינו לשאול את עצמנו, האם יש למדינה, הזכות לפגוע בבתי אזרחיה, וזאת למרות החשיבות שהמסורת היהודית מקנה למושג בית כפי שתיארנו לעיל. מאחר שהמסורת היהודית התפתחה במציאות היסטורית שבה לעם היהודי לא הייתה מדינה עצמאית, הרי שהמסורת הפוסט-תנ"כית אינה נכנסת לעומק היחסים שבין מדינה ריבונית לבין האזרח הגר בה, ובוודאי לא נותנת את דעתה ליחס שבין כובש לבין נכבש. בבבא מציעא, חז"ל קובעים שהאיסור להיכנס לביתו של בעל חוב חל גם על בית דין. בספר דברים י"ז; פסוקים ט"ז-י"ז, אנו לומדים שאסור למלך - סמל השלטון - לאסוף נכסים על חשבון העם, אם כי יש מערכת מיסוי מאוד מסודרת. בהמשך, התנ"ך באופן מסויג מאוד, מכיר בזכות הממשל לקחת קרקעות, לגבות מיסים, לגייס לצבא וכו'. הנביא שמואל (שמואל א', ח; י"א-י"ח) מזהיר על מה שעלול לקרות כאשר העם שם על עצמו מלך:

ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו. ולשום לו שרי אלפים ושרי חמישים ולחרש חרישו ולקצר קצ"ו... ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם את-בניכם יקח ושם לו במרכבתו ירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו. ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאפות. ואת-שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובות יקח ונתן לעבדיו. וזרעיכם וכרמיכם יעשר ונתן לסרסריו ולעבדיו... צאנכם יעשר ואתם תהיו לו לעבדים...".

בסנהדרין כ':, שני תנאים חולקים על משמעות משפט המלך על פי שמואל: "רבי יוסי אומר: כל האמור בפרשת מלך-מלך מותר בו. רבי יהודה אומר: לא נאמרה פרשה זו אלא כדי לאיים עליהם." אפשר לומר שאין סתירה מפני שניתן לאיים בדבר שמוטר, אלא שרש"י אומר, לא רק שהמטרה היא לאיים, אלא "אינו מותר לעשות". בקרב האמוראים, רב הולך אחרי רבי יהודה, ושמואל הולך אחרי רבי יוסי. אצל הרמב"ם (משנה תורה, הלכות מלכים, פ"ד; הלכות: 7-1) דבר שלילי זה, הופך להיות דבר מוצדק, עם הגבלות מסוימות. הרמב"ם עצמו, וכן חלק מן הראשונים, קובעים שניתן לממש את זכויות המלך בשעת מלחמה בלבד. יש הסתייגות רבה לעמדה זו בתוספות ואפילו אצל נושאי כליו של הרמב"ם.

ההסתייגות מלקיחת קרקע מאדם ללא הסכמתו היא חריפה במיוחד, ומפרשים רבים מזכירים את כרם נבות. כאשר נבות היזרעאלי אינו מעוניין למכור לאחאב את כרמו הסמוך לארמון המלך, אין למלך כלים חוקיים לספח את הכרם, ולכן, הוא מעליל עליו עלילה כדי להוציא אותו להורג. (ראה: התוספות ל-כ"ד, ד"ה מלך מותר, ורדב"ז לרמב"ם שם).

בסוגיה שלפנינו לא מדובר רק על שאלה של הפקעת אדמה, אלא, האם יש לשלטון זכות לקבוע או להגביל את ייעוד יתר הקרקע שנשארה לאחר ההפקעה, באופן המקשה על אוכלוסייה להתקיים. יש דוגמאות במסורת לגבי הדרישה לדאוג לבטיחות ולהימנע מדבר שמפריע באופן לא סביר לשכנים, אבל כאן לא ניתן לערוך הקבלה.

בסוגייה שלהלן, אין קביעה חד משמעית, אבל ברור שעל המדינה להתייחס לפגיעה ברכושם של אזרחים באופן זהיר ביותר.

ג. איפה ואיפה

אולי מיותר להוסיף, שגם אם קיימת אפשרות לטעון שלמדינה יש סמכויות רחבות, הרי שניתן למצוא במקורות סלידה מכל הפלייה או יחס לא שוויוני כלפי בני אדם. רש"י מצביע על סמיכות הפרשיות: "איפה ואיפה" ו"זכור את אשר עשה לך עמלק". "אם שקרת במדות ומשקולות, הוי דואג מגרוי האויב שנאמר (משלי י"א) מאזני מרמה תועבת ה' וכתוב בתריה בא זדון יובא קלון" (רש"י ל דברים כ"ה י"ז ד"ה זכו) האיסור לנהוג "איפה ואיפה" לא הוגבל למדידות ומשקולות בלבד. אבן עזרא מרחיב, " כל עושה אלה איפה ואיפה אבן ואבן והכלל כל עושה עול בפה ובמעשה בסתר או בגלוי" (אבן עזרא לכ"ה: ט"ז ד"ה כל עושה רות רבה א ד"ה "כל עושה אלה") וברות רבה א: ב מפרטים:

רבי שאל רבי בצלאל, מהו דכתיב (הושע ב') כי זנתה אמם, אפשר ששרה אמנו זונה היתה אמר לו ח"ו, אלא אימתי דברי תורה מתבזין בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מבזין אותם, אתא ר' יעקב בר אבדימי ועבדיה שמועה, אימתי דברי תורה נעשין כזונות בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מבזין אותם, ר' יוחנן מייתי לה מהכא (קהלת ט') וחכמת המסכן בזויה, וכי חכמתו של רבי עקיבא שהיה מסכן בזויה היתה, אלא מהו מסכן מי שהוא בזוי בדבריו, כגון זקן יושב ודורש (דברים י"ט) לא תטה משפט והוא מטה משפט, לא תכיר פנים והוא מכיר פנים, לא תקח שחד והוא לוקח שחד (שמות כ"ב) כל אלמנה ויתום לא תענון והוא מענה אותם, שמשון הלך אחר עיניו, שנאמר (שופטים י"ד) אותה קח לי כי היא ישרה בעיני, גדעון עבד עבודת כוכבים, שנאמר (שם /שופטים/ ח') ויעש אותנו גדעון לאפוד, הוי שאין לך מסכן גדול מזה, אוי לדיין שמכיר פנים במשפט, תני ר' חייא (ויקרא י"ט) לא תעשו עול במשפט, מלמד שהדיין שמקלקל הדין קרוי חמשה שמות, עול, שנוי, משוקץ, חרם, תועבה, והקב"ה קורא עליו חמשה, רע, מנאץ, מפר ברית, מכעיס, וממרה, וגורם חמשה דברים לעולם, מטמא את הארץ, ומחלל את השם, ומסלק את השכינה ומפיל ישראל בחרב, ומגלם מארצם, אוי לדור שמקולקל במדה זו, תני ר' חייא לא תעשו עול במשפט בדין אם לדין כבר אמור בדין, אם כן למה נאמר במשפט, במדה, אלא מלמד שהמודד נקרא דיין,

ואם שיקר קרוי חמשה שמות וגורם חמשה דברים, אוי לדור שמדותיו של שקר, דאמר ר' בניא בשם ר' הונא אם ראית דור שמדותיו של שקרים מלכות באה ומתגרה באותו הדור, מה טעם (משלי י"א) מאזני מרמה תועבת ה', וכתוב (שם /משלי י"א/) בא זדון ויבא קלון, א"ר ברכיה בשם רבי אבא כתיב (מיכה ו') האזכה במאזני רשע אפשר כן שדור שמדותיו של שקר זוכה אלא ובכיס אבני מרמה, א"ר לוי אף משה רמזה להן לישראל בתורה (דברים כ"ה) לא יהיה לך בכיסך, לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה, ואם עשה כן סוף שהמלכות באה ומתגרה בו דכתיב (שם /דברים כ"ה/) כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול וכתוב (שם /דברים כ"ה/) זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים.

ד. היחס ללא יהודים

האם מבחינת היהדות אנו חייבים באותו יחס ללא יהודים שאנו חייבים ליהודים? בראיות שיוגשו לבית המשפט עולה שקיימת הפליה ברורה, וכי פלשתינים אינם יכולים לבנות על שטחים נרחבים אשר בבעלותם שכן השטחים הללו הוכרזו "שטח ירוק", "שטח נוף פתוח", וכו', אך, ברגע שהאדמות מופקעות לצורך בנייתן של שכונות יהודיות, משנים את ייעוד הקרקע. מתוך הפרוטוקולים של מועצת העירייה, והועדה לתכנון ובנייה עולה, שמדיניות זאת היא בכוונה תחילה. השאלה היא, האם האיסור על יחס של "איפה ואיפה" והעיקרון החיובי לפיו "משפט אחד יהי לכם כגר כאזרח" (ויקרא כ"ד; כב'), חל גם כשמדובר בלא יהודים. לצד שאלה רחבה זו, ניתן גם לשאול: האם יכול להיות מצב בו ללא יהודים יש קניין על אדמות בארץ ישראל.

מחד גיסא, עצם הרעיון שמשפט אחד האמור "להשוות לכולכם" (בבא קמא פ"ג: פ"ד), אינו משווה באמת, והוא מנוגד לכל תפישה מודרנית של מדינה דמוקרטית ורוח מגילת העצמאות, מקוממת. כפי שאמר הרב אהרון ליכטנשטיין: "עלינו לתת את דעתנו כיצד מגיעים למצב בו תלמיד בישיבה תיכונית, והדברים קורים בשטח – יכריע אם מותר או אסור להרוג גוי" (היחס לגוי בתפיסת היהדות, חשון תשמ"ה). מכל מקום, כן נשאל: האם השוויון בתחום זה נובע גם הוא ממקורותינו? ענו ערים לעובדה שקיימות עמדות שונות במסורת היהודית בנוגע ליחס ללא יהודי. אין להסתיר שבמקורות היהודיים ניתן למצוא עמדות המציבות סולם, בו הלא יהודי נמצא במקום אחד מעל החיות אבל מתחת ליהודי. על סמך דעות מעין אלו, נשמעים קולות, אפילו בימינו אנו, המתירים את דמם של לא יהודים, מתירים שני סטנדרטים במשפט ומתירים גניבות של רכושם של לא יהודים.

מאידך גיסא, יש גם קולות אחרים במסורת היהודית, המלמדים על שוויון בין כל בני אדם באשר הוא אדם הנברא בצלם אלוקים (משנת סנהדרין פ"ג הל"ג. א"א אורבך כבר הוכיח ש"כל נפש מישראל היא תוספת מאוחרת"). המשתמע מכך הוא: יחס שווה בפני החוק (ירושלמי דמאי 4: 6, איגרת הראי"ה כרך א', איגרת פ"ט, ספר חסידים ס' ש"ז המאירי נודע ביהודה, וכו' - מקורות). ברור שהגישה השנייה כלפי לא יהודים היא הרבה יותר מתאימה למציאות שלנו במדינה דמוקרטית ומתוקנת.

האם הזכויות של לא יהודים כוללות את הזכות להתיישב בארץ? במסורת היהודית קיים המושג של "בני נח", דהיינו, לא יהודים, השומרים על הכללים הבסיסיים החלים על כל האנושות (סנהדרין נ"ו). קבוצה זו, זוכה ליחס הולם מטעם היהודים ויכולה לחיות בארץ במעמד של "גר תושב". התורה מזהירה אותנו 36 פעמים לנהוג בהם בצורה נאותה, לדוגמה: "ואהבת את הגר כמוך, כי גרים הייתם בארץ מצרים". (ויקרא י"ט). עלינו להעניק לגר את היחס החיובי לו לא זכינו כאשר היינו במצרים. ניתן לשאול האם המושג "גר" מתאים לפלשתינים, מאחר שהמונח רומז על אדם זר ותלוש המגיע ליישוב שלנו? המושג אינו מכיר בשורשים של פלשתינים בארץ, אך יחד עם זה הוא המושג הקרוב ביותר למציאות שניתן למצוא במסורת.

חז"ל מפרידים בין המושגים: גר תושב - אדם המקבל על עצמו את מצוות בני נח (ראה למטה) לבין גר צדק – אדם המתגיייר. ניתן למצוא דעת מיעוט, זו של הרמב"ם, האומר שמעמד של "גר תושב" יהיה בתוקף בזמן היובל בלבד (הלכות ע"ז י; ו, על סמך ערכין כ"ט), אולם רוב הדעות טוענות שמעמד זה קיים (ראב"ד הלכות איסורי ביאה י"ד; ח, ה, הרשב"א שו"ת הרשב"א ח"א סי' קפ"ב), וכי הוא כולל את הזכות להתיישב בארץ (כסף משנה הלכות ע"ז י; ו, שולחן ערוך, יורה דעה סי' ב; א, קכ"ד; ב, חושן משפט רמ"ט; ב, כסף משנה עבודה זרה פרק י; הלכה ו; ספר החינוך, מצווה צ"ד).

הראב"ע קובע באופן ברור ביותר כי, משמעות "וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות כ"ג: ט), מתייחס לרגישות היתרה הדרושה כלפי הגר בכל הקשור למשפט (ראה שם, פרוש ראב"ע). עוד הוא מציין כי עבירה נגד גר במשפט, היא עבירה בסתר כי אין לגר את האפשרות לפרסם את אשר נעשה לו, כאשר הדיין יטה את משפטו: "...כי אין להם עוז(ר) והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אי להם כח..." (רשב"ע לדברים כ"ז; י"ט).. לרוב הציבור הישראלי - יהודי אין שום ידע בנוגע למתרחש במשפטם של פלשתינים בענייני בנייה.

קיימת דעה ברורה במסורת היהודית לפיה מוסלמים הם בני נח. (תשובות הרמב"ם סימן תמ"ח). הרב קוק פסק שמוסלמים, הם בני נח, במעמד של גר תושב, ולכן הם יכולים לשבת על הקרקע (שו"ת משפט כהן סימן נח). הרב עוזיאל אף הוא אמר ש"אפשר לחיות ביחד בשלום ולחלק את הארץ." ("הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל-חייו ומשנתו", עמ' 75-77). קיימת מחלוקת לגבי נוצרים, אבל גם הם נחשבים כבני נח. המאירי מרחיק

לכת, כאשר הוא אוסר באופן שיטתי על יחס מפלה נגד כל אדם אשר הוא מבין "אומות הגדורות בדרכי הדתות". (בית הבחירה ב"ק קי"ג ע"ב, ע"ז ראש פ"ב ומקומות רבים נוספים).

גם הרב שמשון רפאל הירש, מדבר בלשון של זכויות האדם תרתי משמע, בפירושו לשמות כ"ב "וגר לא תונה ולא תלחצנו כי-גרים הייתם בארץ מצרים". הוא מתחיל בגר צדק אבל מצביע על כך שההשוואה למצבנו במצרים מגלה את מלוא משמעותו של הפסוק:

הקשר שבין הפסוקים האלה מציין את הכלל הגדול, שהתורה חוזרת עליו בכמה מקומות: כבוד האדם והאזרח וזכויות האדם והאזרח אינם תלויים בייחוסו ובמולדתו וברכוש, ולא בשום דבר חיצוני ומקרי, שאינו מפנימיות מהותו העיקרית של האדם, אלא הם תלויים אך ורק בערכה הרוחנית המוסרי של אישיות האדם, הטעם המיוחד – **כי גרים הייתם בארץ מצריים** – בא לשמור על הכלל הזה מכל פגיעה. כי אין הטעם הזה זהה עם האמור להלן כ"ג, ט': 'ואתם ידעתם את-נפש הגר וגו' אלא נאמר כאן בלשון החלטית 'כי-גרים הייתם וגו', – כל אסונכם במצרים היה זה, שהייתם 'גרים' דם, ובתור שכאלה לא הייתם זכאים, לפי השקפת העמים, לאדמה, למולדת, לקיום, ומותר היה לעשות בכך ככל העולה על רוחם. בתור גרים הייתם משוללי זכויות במצרים, וזה היה שורש העבדות והעינוי שהוטלו עליכם. על כן הישמרו לכם – זה לשון האזהרה – פן תעמידו את זכויות האדם במדינתכם על יסוד אחר מאשר האנושיות הטהורה, שהיא שוכנת בלב כל אדם באשר הוא אדם, כל קיפוח של זכויות האדם יפתח שער לשרירו ולהתעללות באדם – הוא שורש כל תועבת מצרים.

"**תונה**" – ...קיפוח בלתי-חוקי בנכסים חומרים או רוחניים... לפי זה נראה, שתחילה הזהירה כאן התורה את המדינה בתור שכזו, לבל תקניט את הגר. לא תנהג המדינה מנהג אונאה כלפי הגר: בשל היותו גר – לא תטיל עליו חובות יתירות ולא תעניק לו פחות זכויות מאשר לאזרח; **ולא תלחצנו**: ולא תגביל אותו בכל דרך שהיא בעשיית מלאכתו ובחיי פרנסתו, מבמדבר כ"ב, כה' ובמלכים ב' ו', לב למדנו ש "לחץ" – משמעו בעיקר: **הבלת** מקום, דחיקה חזקה, הווה אומר: אל תרחק אותו ואל תגבילו.

ניתן לשאול האם הזכות להתיישב בארץ כוללת גם זכות קניין בארץ, או האם מדובר בזכויות יותר מוגבלות? על כך אין מחלוקת במקורות. מאז יחזקאל, מקורות רבים קובעים שיש ללא יהודים זכות קניין בארץ (יחזקאל מ"ז; כ"ב-כ"ג, גיטין מ"ז, משנה תורה, הלכות תרומה, א'; ו', וכו').

3. לבסוף, חשוב לציין כי, חובה מוטלת על כל אדם, כפרט או כחלק של מערכת המשפט, או של כל מערכת אחרת, לעשות את כל שלעיל ידו לתקן עוול באשר שם הוא נמצא. כולנו, הן מערכת המשפט והן האזרח הבודד, אחראים למעשינו. הרב אברהם יהושע השל נהג לומר, "במדינה דמוקרטית יש קומץ של אשמים, אבל כולנו אחראים". חז"ל אף קבעו, שאדם חייב כאשר הייתה לו הזדמנות למחות או לתקן והוא לא עשה כן, " רב ורבי חנינא ורבי יוחנן ורב חביבא **מתנו**... כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מחה – נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו – נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו – נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו – נתפס על כל האולם כולו." (שבת נד:). כמו כן, אנו לומדים בספר חינוך, מצוה **רל"ט**, מצות תוכחה לישראל שאינו נוהג כשורה:

[מצוה] להוכיח אחד מישראל שאינו מתנהג כשורה, בין בדברים שבין אדם לחבירו או בין אדם למקום, שנאמר [ויקרא י"ט, י"ז] הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. ואמרו בספרא, מניין אם הוכחתו ארבע וחמש פעמים ולא חזר, שאתה חייב לחזור ולהוכיח, תלמוד לומר הוכח תוכיח. ועוד אמרו זכרונם לברכה בגמרא [ב"מ ל"א ע"א] הוכח תוכיח, אפילו מאה פעמים...

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [ערכין ט"ז ע"ב] שחייב מצוה זו עד הכאה, כלומר שחייב המוכיח להרבות תוכחותיו אל החוטא עד כדי שיהיה קרוב החוטא להכות את המוכיח, ומכל מקום אמרו זכרונם לברכה [שם] גם כן שאם יראה המוכיח שאין בדברי תוכחותיו שום תועלת נמצא, מתוך גודל רשע החוטא, או שהוא איש אלם ורשע ביותר ומתירא ממנו שלא יעמוד עליו ויהרגנו, שאינו חייב במצוה זו באיש כזה. וזהו אומרים זכרונם לברכה [יבמות ס"ה ע"ב] כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה לשתוק במקום שאין הדבר נשמע, לפי שיהיה בענין קלון למוכיח ולא תועלת לאשר הוכח:

ומכל מקום יש להתיישב לכל בעל נפש ולהשגיח הרבה בענינים אלה, ולחשוב ולראות אם יהיה תועלת בדבריו אל החוטא שיוכיחו, ויבטח בשם כי הוא יעזרנו...

ועוד אמרו זכרונם לברכה [ב"מ ל"א ע"א] שאפילו הקטן חייב להוכיח הגדול, אם יראה הגדול הולך בדרך לא טוב. ויתר פרטי מצוה זו נתבארו במקומות מפורטים בתלמוד:

חובה זו אינה באה על מנת להעניק לעצמנו תחושת עליונות, ואנו מוזהרים לא להוכיח כאשר אנו עלולים להחמיר את המצב במקום לתקנו. יחד עם זאת, עלינו לזכור את כח היחיד, כדוגמת המילדות העבריות שפרה ופועה (שמות א; ט: ו-כ"ב), ולא להרים ידיים אך ורק מפני שאנו מרגישים את עצמנו כמיעוט.

לסיכום:

1. ביתו של אדם הוא בעל משמעות רחבה בהרבה מאשר ד' כתליו.
2. המדינה חייבת להשתמש בכוח המצוי בידה, כלפי אזרחיה וכלפי האנשים אשר תחת שליטתה בזהירות רבה.
3. בוודאי שאל לה למדינה לנהוג "איפה ואיפה".
4. היום יותר מאי פעם, ברור שעלינו להתייחס גם ללא יהודים כיצורי אלוקים שנבראו בצלם אלוקים. אין להפלות בזכויותיה של האוכלוסייה הפלשתינית ויש להתייחס אליה כאל שווה בפני החוק, כולל זכויותיה להתיישב בארץ ישראל. כאשר מדובר על הזוכה למעמד של "בני נח" ו"גר תושב", אנו בדיעה כי אין לנהוג איפה ואיפה בכל הקשור למדיניות הקרקעות והיתרי בנייה. על פי העיקרון, "משפט אחד יהיה לכם", עלינו לדאוג לכל הצרכים של האוכלוסייה הפלשתינית, כולל הצורך בדיוור וכל המשתמע מכך – תוכניות מתאר המשרתות את האוכלוסייה, כללים ברורים והוגנים, מחיר סביר להשגת היתרי בנייה וכדומה. אין להרוס בתים או להטריד אנשים כל עוד אין להם אפשרות לבנות באופן חוקי.
5. חובה על כל אחת ואחד מאיתנו לפעול למען מדיניות של צדק. "ובמקום שאין אנשים השתדלו להיות איש." (פרקי אבות ב' ה')

תאריך

שם

הרב אריק אשרמן

הרב פאול ארברמן
הרב ריי ארצט
הרב צבי ברגר
הרב יחאיל גריינמן
הרב אבי דויטש
הרב בנימין הולנדר
הרב מקס וורשבסקי
הרב לוי וימן-קלמן
הרב צבי ויינברג
הרב ליאון וינר-דאו
הרב משה זמר
הרב יעקב כהן
הרב יוסף מילר
הרב אנדרו סקס
הרב דוד פורמן
הרב שאול פיינברג
הרב יונתן פרלמן
הרב תמר קולברג
הרב מיכאל קליין-כץ
הרב נעמה קלמן
הרב פרץ רודמן
הרב דוד רוזן
הרב מיכאל רוזן
הרב מירה רז
הרב עינת רמון
הרב מיכאל שוורץ
הרב שמואל שיש